

De repatriëring van de Indische Nederlanders

Hoe de Nederlandse regering racisme utiliseerde

Universiteit Utrecht

Christiaan R. van den Bor, 5617731
Christiaanvandenbor@gmail.com
Ges-Eindwerkstuk BA Geschiedenis,
7,5 EC (GE3V14054)
Dr. Devin Vartija
7980 woorden

Inhoudsopgave

Inleiding	blz. 4 – 9
Hoofdstuk 1	blz. 10 - 12
<i>Met open armen? 1945-1949</i>	
Hoofdstuk 2	blz. 13 - 16
<i>Met remmende werking 1949-1952</i>	
Hoofdstuk 3	blz. 17 - 21
Racisme.	
Hoofdstuk 4	blz. 23 - 28
<i>Ethische versoepeling? 1957</i>	
Conclusie	blz. 28 - 29
Bibliografie	blz. 30 - 32

Abstract

Nederland heeft lange tijd bekend gestaan als een van de meest open en tolerante landen. De laatste jaren is dit beeld echter steeds wankeler komen te staan, voornamelijk door de *Black Lives Matter* beweging en de zwarten pietendiscussie. Dit is niet de eerste keer in de geschiedenis dat Nederland kan worden beticht van het pretenderen dat het ontvankelijk en open is jegens etnische groepen. De historiografie leert ons namelijk dat Nederland een 'zeer open' en 'ontvankelijke' houding had jegens de Indische Nederlanders toen zij massaal repatrieerden na de Tweede Wereldoorlog. In dit onderzoek wordt dit ongenueanceerde beeld weerlegt.

Alleen het eerste naoorlogse jaar werden de repatrianten welkom geheten. Deze ontvankelijke houding veranderde echter spoedig in een restrictieve en categoriserende houding die minstens tot 1957 aanhield. De literatuur geeft geen helder beeld van waarom de Nederlandse regering voor dit beleid heeft gekozen. In deze scriptie wordt betoogd dat de regering door falend migratie- en integratiebeleid en ongeschikte toekomstvisie in een hoek is gedreven waardoor het (on)bewust ervoor heeft gekozen om terug te grijpen op het machtsdiscours racisme, gedefinieerd door Michel Foucault en Edward Saïd, om de Indische Nederlanders te weren.

Inleiding

Probleemstelling

Na de Tweede Wereldoorlog wilden vele Indische Nederlanders repatriëren, wat geenszins gemakkelijk verliep. Het migratie- en integratiebeleid werd met de jaren steeds restrictiever. Met als gevolg dat een deel van de Indische Nederlanders, die Indonesië wilde ontvluchten, werden geweerd. De groep Indische Nederlanders die werd tegengehouden bestond voornamelijk uit mensen die qua 'houding' en bijbehorende 'huidskleur' het verst afstonden van de 'westers georiënteerde Nederlander'. Dit was ook precies de reden waarom de regering van mening was dat deze etnische groep in Indonesië moest blijven. Deze legitimatie werd prominenter naarmate het aantal repatrianten en de bijbehorende vermeende integratieproblemen stegen vanaf de soevereiniteitsoverdracht van 1949. In 1952 bereikte het categoriserende beleid zijn dieptepunt; er verscheen een ambtelijk rapport waarin een meer donkere huiskleur werd gekoppeld aan geringe kans op assimileren.

Als de beweegredenen van de regering en van dichtbij worden geanalyseerd kan er niet anders worden gesteld dan dat er op discriminerende wijze onderscheid werd gemaakt tussen groepen. Dit onderscheid geschiedde mede op basis van huidskleur.¹ In voorgaande onderzoeken omtrent de migratie van Indische Nederlanders werd het bewijzen van racisme en het verklaren van het gebruik van racisme door Nederland niet als doel gesteld. In deze thesis zal daarom de volgende vraag centraal staan: *Hoe en waarom heeft de Nederlandse regering racisme jegens de Indische Nederlanders geutiliseerd in de periode 1945-1962?*

Toen de migratiestroom startte in 1945 lijkt er op het eerste oog geen sprake te zijn van racisme vanuit de regering omdat er een zekere ontvankelijke houding werd aangenomen en geambieerd.² Daarom zal in het eerste hoofdstuk worden bevraagd: *Welk effect had het immigratie- en integratiebeleid van 1945 tot 1949 op de Indische Nederlanders?* Met het antwoord kan worden geanalyseerd of deze ontvankelijke houding daadwerkelijk wijdverspreid werd nageleefd. Ook kan hiermee naderhand worden gekeken of er een verschil was in politieke en maatschappelijke houding jegens Indische Nederlanders per periode: voor de oorlog, tussen 1945-1949 en na 1949.

Vervolgens is het van belang om te weten dat er vanaf 1949 politieke ontwikkelingen plaatsvonden die vergaande gevolgen hadden voor de Indische Nederlanders, met als dieptepunt een beleidsrapport van 1952. Daarom wordt in het

¹ W. Willems, *Het water van Nederland gedronken* (Amsterdam 1998) 26.

² Gert Oostindie, Jeannette Schoorl, 'Postkoloniale migratie', in: R.P.W. Jennissen (red.) *De Nederlandse migratiekaart: achtergronden en ontwikkelingen van verschillende internationale migratietypen* (2011) 255.

tweede hoofdstuk geanalyseerd hoe het beleid veranderde en wat de directe aanleiding was. Het beleid werd immers beduidend meer categoriserend. Daarom is de tweede vraag: *Hoe veranderde in 1949 tot en met 1952 het immigratie- en integratiebeleid, wat was de aanleiding en wat waren de gevolgen voor de Indische Nederlanders?* Met de bevindingen kan worden vastgesteld hoe beleidsmakers en politici hebben geredeneerd toen ze het migratie- en daaropvolgende integratiebeleid rechtvaardigden en implementeerden.

Als er is vastgesteld hoe het immigratiebeleid is aangepast en wat de aanleiding was, is het vervolgens van belang te bevragen waarom het is aangepast. Immers zouden er volgens sociologen 'hidden agendas' achter etnisch migratiebeleid kunnen zitten.³ Deze zullen worden achterhaald middels de vraag: *Waarom en op welke manier heeft de Nederlandse regering racisme als middel gebruikt om de Indische Nederlanders te weren?* Met de antwoorden kan worden verklaard wat Nederland ertoe heeft gebracht racisme te gebruiken om migranten te weren.

In 1957 werd het migratiebeleid weer versoepeld. Het is belangrijk om te achterhalen waarom Nederland besloot zijn racistische beleid aan te passen. Ten eerste om te proberen enige vorm van rechtvaardiging te duiden. Ten tweede heerst er anno 2021 nog steeds structureel racisme en kunnen er daarom, in het gedachtegoed van *historia magistra vitae*, wellicht lessen getrokken worden uit deze beleidsommezwaai. Daarom zal er als laatst worden geanalyseerd: *Waarom veranderde het racistische immigratie- en integratiebeleid in 1957?* Met de bevindingen kan geconcludeerd worden of de regering zijn immorele beleid heeft laten varen omdat het is bezweken onder maatschappelijk druk of om andere redenen. Zo stelt de bestuurswetenschap bijvoorbeeld dat de media hier dikwijls, met succes, invloed op uitoefent.⁴

Theoretisch kader

In dit onderzoek staan een aantal begrippen centraal. Vaak zal er gesproken worden over politiek en/of ambtelijk Nederland, hiermee wordt bedoeld: de regering (kabinet-Scherhorn-Drees 1945-1946, kabinet-Beel I 1946-1948, kabinet-Drees-Van Schaik 1948-1951, kabinet Drees I, II en III 1951-1958); en/of de ministeries die toen over het migratie- en integratiebeleid gingen (ministerie van Binnenlandse Zaken tot 1952 en het ministerie van Maatschappelijk Werk tot 1965).

Daarbij is het van belang het verschil te duiden tussen raciale vooroordelen, discriminatie en racisme. Een raciaal vooroordeel verwijst naar de overtuigingen, gedachten, gevoelens en houdingen die iemand heeft over een groep. Een vooroordeel is

³ S. Castles, 'Why Migration Policies Fail', *Ethnic and Racial Studies* 27 (2004) 2, 205-277, aldaar 206.

⁴ Benjamin I. Page, 'The mass media as political actors', *Political Science and Politics* 29 (1996) 1, 20-24, aldaar 21.

vaak gebaseerd op een cultureel script waarin machtsverschillen zijn ingebed. Waar vooroordelen verwijzen naar vooringenomen denken, bestaat discriminatie uit acties tegen een groep mensen. Discriminatie kan worden gebaseerd op factoren zoals leeftijd, religie, cultuur, etniciteit en vele andere. Voor racisme gebruik ik de definitie van George Fredrickson:

Racism [...] has two components: difference and power. It originates from a mindset that regards “them” as different from “us” in ways that are permanent and unbridgeable. This sense of difference provides a motive or rationale for using our power advantage to treat the ethnoracial Other in ways that we would regard as cruel or unjust if applied to members of our own group.⁵

Ook zal er veelvuldig gebruik worden gemaakt van de term Indische Nederlanders. Deze verzamelnaam gebruik ik voor verschillende etnische groepen die allemaal een sterke affiniteit hebben met Nederland en Indonesië. Evenzeer hebben deze groepen gemeen dat zij de wens koesteren om naar Nederland te migreren. Onder de Indische Nederlanders vallen: de *totoks* (Nederlanders die ooit zijn geëmigreerd naar Indonesië), Nederlandse Indiërs (Indonesische vrouwen die getrouwd zijn met Nederlandse mannen en hun kinderen), de Indo-Europeanen (mensen die geen Nederlandse vader hebben maar een Nederlandse moeder of mensen die ergens in hun stamboom een Nederlandse voorouder hebben) de *warga negara's* of spijtoptanten (Nederlanders die voor het Indonesische burgerschap hebben gekozen) en de Inlanders (mensen zonder Nederlandse voorouders maar die een sterke affiniteit hebben met Nederland).

Het is van belang te duiden hoe er in dit onderzoek wordt gekeken naar de ontwikkeling, manifestatie en het gebruik van racisme. In deze thesis staat het superioriteitsidee van racisme centraal. Deze schikkende verdeling, op basis van huidskleur en cultuur, is een verschijnsel wat zich in achttiende en negentiende eeuw heeft ontwikkeld, waar het sociaal-darwinisme de uiterste vorm van is. In dit onderzoek wordt uitgegaan van het idee van Michel Foucault, die stelt dat racisme een discours is. Een discours is het geheel van uitgesproken en geschreven teksten. Deze vertogen bepalen wat normaal en deviant is, en zijn vormen van kennis en macht. Foucault stelt hierover dat racistische machtsdiscoursen nooit consistent zijn geweest en worden gemobiliseerd wanneer de staat of politieke actor dat passend acht bij zijn non-lineaire politieke agenda. De Franse denker beschouwt dit fenomeen als een fundamentele historische karaktereigenschap van de politieke oorsprong van racistische machtsdiscoursen.⁶ Daarbij zie ik, in navolging van gender- en etniciteitswetenschapper Gloria Wekker, ras als sociaal geconstrueerd en verbonden aan machtsdiscoursen.⁷

⁵ George Fredrickson, *Racism. A Short History* (New Jersey 2015) 9.

⁶ Ann Laura Stoler, *Carnal knowledge and imperial power: Race and the intimate in colonial rule* (Londen 2010) 160-161.

⁷ Gloria Wekker, *Witte onschuld. Paradoxen van kolonialisme en ras* (Amsterdam 2018).

Naast het discours van racisme, staat het direct verweven discours van oriëntalisme centraal in dit onderzoek. Dit vertoog, beschreven door de literatuurwetenschapper Edward Saïd, is gebaseerd op het idee van Foucault en houdt in dat het Westen altijd met een bepaalde bril naar het Oosten kijkt.⁸ Deze brillenglazen zijn altijd besmeurd met ideeën van superioriteit, ongelijkheid en dominantie. De westerling is echter niet altijd bewust van zijn vieze brillenglazen als hij naar het Oosten kijkt. Hij ziet hierdoor de oosterling als irrationeel, primitief en sensueel terwijl hij zichzelf als rationeel, progressief en krachtig ziet. Deze discours is de reden dat het westen zichzelf als superieur ziet en het legitiem acht zijn cultuur als de bovengeschiedte en dominante te verkondigen. Voor dit onderzoek is het van belang bewust te zijn van de onevenwichtige machtsverhoudingen die in discoursen zijn ingebed.

Historiografie

In de literatuur heerst er het idee dat gedurende de eerste naoorlogse jaren de Indische Nederlanders met ‘open armen’ werden ontvangen.⁹ Historici als Gert Oostindie, Jeannette Schoorl en Charlotte Laarman trachten dit beeld in stand te houden. Echter behoeft deze zienswijze enige nuance. Het beleid was immers een stuk restrictiever. Historici als Wim Willems, Leo Lucassen, J.E. Ellemers stellen hierover dat de regering van mening was dat Nederland te bevolkt en te onvermogen was en daarom eerst moest worden wederopgebouwd voordat het vreemdelingen kon ontvangen.¹⁰ In dit onderzoek zal aangetoond worden dat de economische laagconjunctuur niet de enige reden was voor het restrictieve beleid. Historici als Ellemers, Willems, A. Cottaar en G.R. Jones stellen immers dat Nederland op basis van discriminatie de migranten heeft proberen te weren.¹¹

In deze thesis zal echter een diepere analyse worden toegepast, leunend op het idee van racisme als machtsdiscours van Foucault en Saïd. De historici Elizabeth Buettner en Ann Laura Stoler leunen dezelfde richting op. Zij betogen dat een sociale hiërarchie, gebaseerd op eeuwenlange discriminatie, niet zomaar kan stoppen.¹² Het racisme is immers diepgeworteld. Historicus Jacco Pekelder onderstreept deze assumptie in een grondige analyse van een toenmalig geheim beleidsrapport en Kamerdebatten omtrent

⁸ Edward W. Saïd, *Orientalism* (New York 1972).

⁹ Oostindie, Schoorl, ‘Postkoloniale migratie’, 255; J.E. Ellemers, ‘De migratie uit Indonesië als proces. Meerdere beelden of toch één genuanceerd beeld?’ in: Wim Willems en Leo Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders (1946-1964)* (Den Haag 1994) 80-93, aldaar 80-82; Charlotte Laarman, *Oude onbekenden. Het politieke en publieke debat over postkoloniale migranten* (Hilversum 2005) 54.

¹⁰ Wim Willems en Leo Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders* (Den Haag 1994) 7; Ellemers, ‘De migratie uit Indonesië als proces’, 86-87.

¹¹ G. R. Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders. Nederlandse politici over burgers uit Oost en West en Nederland, 1945-2005* (Amsterdam 2007) 146; W. Willems, Annemarie Cottaar en Daniel van Aken, ‘Indische Nederlanders. Van marginale groep tot succesvolle migranten’, in: D. van Arkel, B. ter Haar, L. Lucassen, J. Ramakers en R. Ross (red.), *Van Oost naar West: racisme als mondiaal verschijnsel* (Den Haag 1990) 34-51, aldaar 36-37.

¹² Elizabeth Buettner, *Europe After Empire: Decolonization, Society, and Culture* (Cambridge 2016) 218; Stoler, *Carnal knowledge and imperial power*, 160-161.

de Indische migratiekwestie.¹³ Zijn betoog is mijns inziens onweerlegbaar en zal derhalve als leidraad gelden in het onderzoek naar hoe Nederland reageerde op beleidskritiek.

Methodologie

Deze scriptie is op basis van kwalitatief onderzoek tot stand gekomen en is geperiodiseerd in evenbeeld van de Indische migratiestroom: van 1945 tot 1964. De thesis is gebaseerd op een evenwichtige analyse van secundaire en primaire literatuur die elkaar waar nodig onderstrepen of weerleggen. Wat betreft de secundaire bronnen zijn de meest vooraanstaande historische en sociologische onderzoeken gebruikt omtrent de Indische migratiestroom, het Nederlandse migratie- en integratiebeleid en racisme. Deze literatuur is grotendeels besproken in de historiografie.

Een deel van de primaire literatuur komt uit het Nationaal Archief van Den Haag (NA). De ambtelijke stukken zijn gevonden middels het invoeren van relevante zoektermen – zoals ‘Indisch’, ‘repatrianten’, ‘begrotingsdebat’ – in de onlinedatabase van het NA. De stukken waren niet gedigitaliseerd waardoor het nodig was alle bronnen in het archief te beschouwen. Vervolgens zijn de relevante stukken gedocumenteerd die mijn hypothesen tegenspreken of onderbouwde. Een voorbeeld is het beleidsrapport het *Verslag van Commissie Werner ter bestudering van het Indo-Europese vraagstuk in Indonesië*, die is gebruikt om de zienswijze over de Indische migratiekwestie van het verantwoordelijke ministerie bloot te leggen.¹⁴ Hierbij is secundaire literatuur, zoals van Jones en Pekelder over Commissie Werner,¹⁵ gebruikt om eigen bevindingen uit primaire literatuur te onderstrepen. Ook is de primaire literatuur gebruikt om secundaire literatuur te weerleggen of te nuanceren. Zo is er een brief, gevonden in het NA, van F.K.M. Steup, voorzitter van het Nederlandsch-Indische Bond voor Ex-krijgsgevangenen en – Geïnterneerden (NIBEG), uit januari 1948 gebruikt om de assumptie van Oostindie e.a. te weerleggen dat elke repatriant goed zou integreren.¹⁶

Een ander deel van de primaire bronnen bestaan uit historische kranten en tijdschriften afkomstig van de website Delpher of eerder geciteerd door andere historici. Kranten en tijdschriften geven immers dikwijls de publieke opinie weer of zette het volk aan tot denken. Middels de kranten en tijdschriften is getracht het maatschappelijke sentiment ten toon te stellen aangaande het migratie- en integratiebeleid. Bijvoorbeeld zijn het *NRC* en *de Volkskrant* uit 1953 gebruikt om de publieke opinie te beproeven

¹³ Jacco Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten. Regering en parlement over de komst van de Indische Nederlanders in de jaren vijftig’, *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* (1999).

¹⁴ Nationaal Archief, Den Haag, (hierna: NL-HaNA), 2.10.64, Ministerie van Koloniën: Collectie Grijs [Drukwerk], inventarisnummer 17.2.

¹⁵ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*; Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten’

¹⁶ NL-HaNA, Ministerie van Koloniën: Collectie Grijs [Drukwerk], nummer toegang 2.10.64, inventarisnummer 132.

betreffende een urgent begrotingsdebat betreffende de Indische migratiekwestie.¹⁷ Ook zijn middels deze site kranten gevonden, *Het Vrije Volk* en *de Volkskrant*,¹⁸ die de maatschappelijke opinie omtrent de eerste migratiestroom blootleggen. Middels de kranten en tijdschriften zijn eigen hypothesen onderstreept of tegengesproken en is de secundaire literatuur weerlegt of bevestigd.

¹⁷ *NRC*, 18 november 1953; *de Volkskrant*, 18 november, 1953. Geciteerd in: Pekelder, 'Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten'.

¹⁸ *Het Vrije Volk*, 'Wij kunnen uw bezielende voorbeeld niet missen', 7 januari 1946, www.delpher.nl (19 december 2020); *de Volkskrant*, 'Wacht gerepatrieerden thuis af', 11 februari 1946, www.delpher.nl (21 december 2020).

Hoofdstuk 1

Met open armen? 1945-1949

Twee dagen na de overgave van Japan riep Soekarno de onafhankelijke staat Indonesië uit. Voor de Indische Nederlanders betekende dit het begin van een beangstigende tijd, ook wel de *bersiap*-periode genoemd, waarin zij niet langer discrimineerden maar gediscrimineerd werden. De Indische Nederlanders werden maatschappelijk ontvreemd, bespuugd, aangevallen en vermoord. De Indonesiërs zagen dit als geldige wraakacties voor bijna 129 jaar koloniale onderdrukking. Voor veel Indische Nederlanders was er maar een uitweg; repatriëren naar Nederland. Maar hoe geschiedde deze repatriëring? In dit hoofdstuk zal daarom de volgende vraag worden behandeld: *welk effect had het Nederlandse migratie- en integratiebeleid, van 1945 tot 1949, op de Indische Nederlanders?*

Binnen de historiografie heerste er nagenoeg de wetenschappelijk consensus dat deze eerste 135.000 repatrianten met open armen werden ontvangen door Nederland (hierna: openheidsclaim). Een nationale toespraak van kroonprinses Juliana uit januari 1946 getuigt hiervan. Zij drukte de Nederlanders op het hart dat: 'het onze ereplicht is hen niet teleur te stellen', aangezien deze eerste repatrianten, 'het beste gaven voor Nederland [...] en voor ons'.¹⁹ Ook op lokaal niveau vertoonde Nederland deze open houding. De organisatie Nederland Helpt Indië had namelijk in *de Volkskrant* gezet dat: '[de repatrianten] op vertoon van een identiteitsbewijs [...] een fruitpakket in ontvangst [konden nemen]', in Amsterdam.²⁰ Historici als Oostindie en Schoorl benadrukten dat: '[het Nederlandse toelatingsbeleid] zeer open [was] [...] deels op juridische, deels op politieke gronden.'²¹

De eerste repatrianten werden zo openlijk ontvangen omdat er de politieke en maatschappelijke opinie heerste dat zij tijd en ruimte nodig hadden om te recupereren van het gevangenschap in de *kampongs* tijdens WOII. Zij werden daarom ook wel 'recuperanten' genoemd.²² Het is echter nog maar de vraag hoe open het toelatingsbeleid genoemd kan worden als alle Indische Nederlanders worden meegeteld. Immers waren er 25.000 van de 135.000 repatrianten die onder de etnische term Indo-Europeanen vielen.²³ Volgens de interdisciplinair onderzoek G.R. Jones hoopte de regering dat deze repatrianten in Indonesië bleven; zij konden Nederland niet als hun 'moederland' zien.²⁴ Deze 'mengbloeden', die dus evengoed juridische Nederlanders waren als de *totoks* en Indische Nederlanders, zouden volgens bewindslieden niet kunnen assimileren en zouden alleen maar 'tot last zijn'.²⁵ Zij zouden door 'de mazen' van het migratiebeleid zijn

¹⁹ *Het Vrije Volk*, 'Wij kunnen uw bezielende voorbeeld niet missen', 7 januari 1946, www.delpher.nl (19 december 2020).

²⁰ *De Volkskrant*, 'Wacht gerepatrieerden thuis af', 11 februari 1946, www.delpher.nl (21 december 2020).

²¹ Oostindie, Schoorl, 'Postkoloniale migratie', 255.

²² Laarman, *Oude Onbekenden*, 54.

²³ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 146.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

gekropen.²⁶ De regering toont hier duidelijk dat het vooroordelen heeft over de Indo-Europeanen.

Een andere groep van 250.000 mensen werd ook als onwenselijk beschouwd door Nederland.²⁷ Dit waren de Indische Nederlanders die niet in het bezit waren van een Nederlands paspoort.²⁸ Tot deze groep behoorde voornamelijk kinderen die voortkwamen uit een onechtelijk huwelijk tussen Nederlandse mannen en Indonesische vrouwen. Deze kinderen werden niet erkend of konden niet erkend worden door hun Nederlandse vader en werden derhalve niet erkend als staatsburger door de Nederlandse overheid.²⁹ Deze mensen voelden zich tot op het bot Nederlander en wilde emigreren omdat zij in Indonesië hevig werden gediscrimineerd.³⁰ Toen zij echter wilden opteren voor repatriëring kregen zij van de Nederlandse overheid te horen: 'U bestaat niet.'³¹

De openheidsclaim van Oostindie en Schoorl e.a. houdt niet adequaat stand wanneer het uitsluiten van de 25.000 Indo-Europeanen en 250.000 niet-juridische Nederlanders (inlanders) wordt meegenomen in het historiografisch debat. Daarbij wordt de openheidsclaim niet door alle historici gesteund. Volgens socioloog J.E. Ellemers, die een substantieel deel van literatuur omtrent het toelatingsbeleid heeft geanalyseerd, heerste er louter tot de jaren 1980 de consensus dat: 'de opname van Indische Nederlanders en gerepatrieerden uit Indonesië betrekkelijk geruisloos en zonder noemenswaardige problemen is verlopen.'³² Dit beeld veranderde vanaf de jaren '80, voornamelijk door het werk van Cottaar en Willems, *Indische Nederlanders*, uit 1984, waarin zij betogen dat de Indische Nederlanders helemaal niet zo gemakkelijk zijn geaccepteerd.³³

Volgens Laarman vonden alle eerste repatrianten, met name de *totoks*, met succes woningen en werk en konden derhalve goed integreren.³⁴ 'Deze zogenaamde 'evacues' of 'recuperanten' regelden zelf huisvesting in Nederland en werden zonder problemen ingeschakeld in het arbeidsproces, wanneer ze bleven.'³⁵ Een brief van F.K.M. Steup, voorzitter van het Nederlandsch-Indische Bond voor Ex-krijgsgevangenen en – Geïnterneerden (NIBEG), uit januari 1948 trekt deze stelling in twijfel. In de brief aan de Minister-president en Minister van Overzeesche Gebiedsdelen vraagt Steup 'aandacht [...] voor den moeilijkheden – in vele gevallen onhoudbaren – toestand [...] waarin vele Indische geëvacueerden in Nederland verkeren.'³⁶ De voorzitter deelde daarbij zijn

²⁶ Idem, 147.

²⁷ Persmuseum, Amsterdam, Eppo Doeve, *Elseviers Weekblad*, 21 december 1946. Geciteerd in: Laarman, *Oude onbekenden*, 59.

²⁸ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 147.

²⁹ Wilma van der Maten, *Vergeten door het vaderland* (Den Haag 2015).

³⁰ Maten, *Vergeten door het vaderland*, 104.

³¹ Idem, 106.

³² Ellemers, 'De migratie uit Indonesië als proces', 81.

³³ Annemarie Cottaar en Wim Willems, *Indische Nederlanders. Een onderzoek naar beeldvorming* (Den Haag 1984).

³⁴ Laarman, *Oude Onbekenden*, 54.

³⁵ Ibidem.

³⁶ NL-HaNA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 132.

zorgen omtrent de manier waarop de huisvesting en het vinden van passend arbeid per stad en dorp verschillend werd geregeld.³⁷ Zonder problemen verliep het werk en huisvesting zoeken dus niet altijd.

Over het integratieproces schrijft Steup later in zijn brief dat het voornamelijk 'lastig wennen' is voor de 'in Indië gewortelden'.³⁸ Gesteld mag worden dat met de 'in Indië gewortelden' de groep van Indo-Europeanen wordt bedoeld aangezien er later in de brief wordt gesteld dat het wellicht beter is deze groep 'terug te sturen' naar Indonesië omdat ze 'door hun wortels' moeilijk integreren,³⁹ wat overeenstemt met de analyse van Jones die boven water had gehaald dat het kabinet de Indo-Europeanen terug wilde sturen naar Indonesië.⁴⁰ De minister van Overzeesche Gebiedsdelen reageerde hierop:

Het behoeft wel geen betoog, dat het voor deze categorie Indische Nederlanders uiterst moeilijk is zich op deze wijze aan de Nederlandse levenswijze aan te passen, temeer als men bedenkt, dat zich onder deze Nederlanders personen bevinden, gehuwd met Chinese of Indonesische vrouwen, die nimmer in Nederland zijn geweest en soms zelfs de Nederlandse taal niet machtig zijn.⁴¹

Met deze reactie impliceert de minister dat het voor zowel de *totoks*, als de Indische Nederlanders en de Indo-Europeanen soms moeilijk integreren was.

Conclusie

De primaire bronnen lieten zien dat er wel degelijk de wens en het doel bestond om de repatrianten openlijk te ontvangen. Het is echter noodzakelijk om de theorie van de openheidclaim te nuanceren. Het was namelijk niet het geval dat alle repatrianten 'met open armen' werden ontvangen. Dit gaat op als met 'alle Indische Nederlanders' ook de niet-juridische Nederlanders en Indo-Europeanen worden meegenomen. Ook het integratieproces toonde aan dat de openheidsclaim niet altijd opging. Aangezien niet iedere Indische Nederlander, voornamelijk de Indo-Europeanen, dezelfde behandeling kreeg en het assimileren niet altijd gemakkelijk verliep. Hieruit concludeer ik dat er toen al op basis van etniciteit onderscheid werd gemaakt tussen groepen. Uit dit onderscheid vloeide onevenwichtige machtsverhouding voort. Daarbij hield in 1946 de openheidsclaim meer stand dan in 1948. Wellicht had dit te maken met de maatschappelijke realisatie, die naarmate de jaren vorderde, dat het integreren en assimileren van 135.000 Nederlands-Indische migranten een lastigere opdracht bleek dan verwacht. Deze hypothese zal verder worden geanalyseerd in het volgende hoofdstu

³⁷ Ibidem.

³⁸ NL-HaNA, 2 Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 132.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 146.

⁴¹ NL-HaNA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 132.

Hoofdstuk 2

Met remmende werking, 1949-1952

27 december 1949 vond de internationaal erkende soevereiniteitsoverdracht plaats waardoor Indonesië officieel onafhankelijk werd. Dit zorgde voor de tweede groep repatrianten. Uit toenmalige Kamerdebatten bleek dat vele politici met pijn in het hart afstand deden van de voormalige Nederlandse kolonie.⁴² Dit verlies werd niet gecompenseerd met de komst van 68.000 Indische Nederlanders. Het leek erop dat de politici wel het land wilden, maar niet de mensen. Daarom zal er in dit hoofdstuk worden onderzocht hoe in 1949 tot en met 1952 het immigratiebeleid veranderde, wat de aanleiding was voor deze verandering en wat de gevolgen waren voor de Indische Nederlanders.

In het vorige hoofdstuk bleek dat de implementatie van het integratie- en migratieproces niet voldeed aan de verwachtingen voor zowel de Indische Nederlanders als regering. Dit verslechterde na 1949. De aanleiding was logischerwijs de soevereiniteitsoverdracht die een nieuwe migratiestroom inluidde. Getracht werd de migranten buiten de grenzen te houden middels het optatierecht: de Indische Nederlanders hadden slechts tot 27 december 1951 de optie om voor het Nederlandse staatsburgerschap te kiezen, daarna verstreek dit recht.⁴³ Jurist en historicus Eric Heijs betoogt dat het ministerie deze keuze voor had gelegd in de verwachting dat de meesten, en dan met name de Indo-Europeanen, zouden kiezen voor het Indonesische staatsburgerschap.⁴⁴ Volgens Jones bleek dat slechts twintig procent koos voor Indonesië.⁴⁵ Het beoogde beleid, om de Indo-Europeanen buiten de Hollandse deur te houden, had gefaald.

Waarom wilde de regering deze Indische Nederlanders niet langer verwelkomen als er een maand voor de overdracht nog werd gepleit voor hun staatsburgerschap? Uit een analyse van de notulen van Ronde Tafel Conferentie, die van augustus tot november 1949 plaatsvond ten behoeve van de soevereiniteitsoverdracht, blijkt namelijk dat de Nederlanders de nationaliteitsrechtelijke positie van Indische Nederlanders gebruikte om de andere betrokkenen ervan te overtuigen dat Indonesië onderdeel moest blijven van het Nederlandse Koninkrijk.⁴⁶ Paradoxaal genoeg werd in november '49 nog internationaal gepleit voor hun staatsburgerschap, maar in december '49 werd er beleid gevoerd om deze Indische Nederlanders zo veel mogelijk in Indonesië te houden. Jones ondervond deze tegenstrijdigheid ook.⁴⁷

⁴² Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 77-78.

⁴³ Eric Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander, De verlening van het Nederlanderschap aan vreemdelingen 1813-1992* (1995), 102.

⁴⁴ Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*, 102.

⁴⁵ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 148.

⁴⁶ NL-HaNA, 2.10.64, Inventaris van het archief van het Ministerie van Binnenlandse Zaken: Afdeling Maatschappelijke Zorg, inventarisnummer 132, Secretariaat van de Nederlands-Indonesische unie, *Rapport inzake de werkzaamheden van en de gang der besprekingen tijdens de Ronde Tafel Conferentie, 's-Gravenhage, 23 Augustus t/m 2 November 1949*.

⁴⁷ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 99-101.

Waarom veranderde het discours zo abrupt? Dat berust op twee ontwikkelingen. Ten eerste bleek uit een uitgebreide primaire bronnenstudie van historici C. Gielen en M. Hommerson dat de overheid verwachtte dat alleen de *totoks* na 1949 zouden migreren.⁴⁸ Dat 80 procent van de Indische Nederlanders voor het Nederlandse staatsburgerschap zou kiezen, was zeer onverwachts.⁴⁹ Ten tweede hing het volgens Willems en Lucassen 'vooral met financiële motieven samen'.⁵⁰ De grote groep Indische migranten zou 'een aanzienlijk beslag leggen op de financiële middelen, door de kosten van de overtocht, de opvang in contractpensions, bemiddeling bij het zoeken naar huizen en werk en mogelijk de uitkeringen'.⁵¹ De overheid was derhalve niet voorbereid op de komst van zoveel repatrianten en wilde daarom deze migratie afremmen.

Het ministerie ging haastig op zoek naar manieren om de migratie af te remmen. De eerste manier was het optatierecht maar twee jaar te laten gelden. Als een Indische Nederlander vervolgens voor Nederlands staatsburgerschap koos dan probeerde de overheid de emigratie 'aan de poort' al te ontmoedigen door het bewijs van 'Nederlanderschap' op te vragen, wat vaak verloren was gegaan.⁵² Ook maakte de overheid het aanvragen van de overtocht dusdanig bureaucratisch dat veel Indische Nederlanders afhaakten.⁵³ Daarbovenop verloren 16.000 Indische Nederlanders hun staatsburgerschap omdat Nederland de *nationaliteitswetgeving* van 1892 nietig verklaarde.⁵⁴

Het migratiebeleid was er duidelijk gericht op de Indische Nederlanders te belemmeren, wat getuigt van de eerste sporen van discriminatie door de regering aangezien de vooroordelen worden omgezet in actie jegens etnische groepen. Ellemers onderstreepte dit door te stellen dat er 'dubieuze ontwikkelingen', waren, namelijk: 'pogingen om de migratie te verhinderen, tegenwerking, onbegrip, vooroordelen tot en met discriminatie'.⁵⁵ Het lijkt erop dat het ministerie alles poogde te doen om hun keer op keer falende migratiebeleid recht te zetten. Het laakten bewindslieden aan een vooruitziende blik omtrent de Indische kwestie. Toen het optietermijn eind 1951 was verstreken 'was de Nederlandse overheid niet geneigd aan de overkomst van grote aantallen Indische Nederlanders mee te werken'.⁵⁶ Daarom moest er wederom nieuw ontmoedigingsbeleid komen. Het Ministerie van Maatschappelijk Werk stelde derhalve de Commissie Werner in.

⁴⁸ C. Gielen en M. Hommerson, *De Boot afgehouden. Het Nederlandse beleid ten aanzien van de repatriëring van Indische Nederlanders op Rijksvoorschotbasis* (Nijmegen 1987). Geciteerd in: Willems en Lucassen (red.), *Het Onbekende Vaderland*, 7.

⁴⁹ Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*, 102.

⁵⁰ Willems en Lucassen (red.), *Het Onbekende Vaderland*, 7.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Wim Willems, 'Migranten op golven van de dekolonisatie', *Leidschrift* 11 (1996) 12, 49-66, aldaar 55-56.

⁵³ Willems, 'Migranten op golven van dekolonisatie', 55-56.

⁵⁴ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 152.

⁵⁵ Ellemers, 'De migratie uit Indonesië als proces', 91.

⁵⁶ Pekelder, 'Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten', 89.

P. H. M. Werner werd gevraagd een manier te vinden om de Indo-Europeanen te weren.⁵⁷ Hij werd 29 mei 1952 op onderzoek gestuurd naar Indonesië ‘ter bestudering van het Indo-Europese vraagstuk’.⁵⁸ Volgens Pekelder was het niet de taak van de Commissie om nieuwe feiten naar boven te halen maar om het afhoudende beleid van de regering te legitimeren.⁵⁹ Wat zou verklaren waarom deze studiereis maar 38 dagen nodig had voordat de Commissie met genoeg resultaten terugkeerden. In het rapport werd geconcludeerd dat een groot deel van de Indische Nederlanders ‘nimmer (zou) assimileren en blijvend tot de behoeftigen, zelfs tot de a-sociale elementen (dienden) te worden gerekend.’⁶⁰ De legitimatie was gevonden.

Wat waren de gevolgen voor de Indische Nederlanders van dit restrictieve migratiebeleid en integratiebeleid? F. Von Winckelmann betoogt dat nagenoeg alle restrictieve en discriminerende maatregelen en verwachtingen van het Rapport weinig effect had op de repatrianten.⁶¹ Het rapport concludeerde dat de repatrianten louter zouden teren op sociale voorzieningen en langdurig werkloos zouden blijven. De vrees van Werner dat velen tot de ‘a-sociale elementen’ dienden te worden gerekend bleef ook beperkt. Slechts 43 asociale probleemgevallen dienden zich voort.⁶² De directe sociaaleconomische en sociaal-culturele gevolgen waren daarom niet beduidend aanwezig. In het rapport werd echter duidelijk onderscheid gemaakt tussen twee etnische groepen: ‘Oosterse Nederlanders’ en ‘Westerse Nederlanders’. De Oosterse Nederlanders die ‘in huidskleur en houding’ verschilden van de Westerse Nederlanders moesten worden geweerd.⁶³ Daarom was het indirecte gevolg dat de witte regering zijn macht gebruikte om een verschil te duiden tussen groepen die gebaseerd was op cultuur en bijbehorende huidskleur. Dit is het prototype van racisme.

Conclusie

Reeds kan er geconcludeerd worden dat de regering besloot na de soevereiniteitsoverdracht de Indische migratiestroom te remmen. De reden hiervoor was dat Nederland sociaaleconomisch niet in staat was om de repatrianten op te vangen. Door veelvuldig falend en discriminerend beleid, wat ook uit het eerste hoofdstuk voortvloeide omtrent de huisvesting en integratie van de repatrianten, werd er besloten dat er middels een studiereis in 1952 meer legitimatie moest worden gevonden om de migratiestroom te remmen. De Commissie Werner legitimeerde het beleid van de remmende werking

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ NL-HaNA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 17.2.

⁵⁹ Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten’, 89.

⁶⁰ NL-HaNA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 17.2.

⁶¹ F. von Winckelmann, ‘De commissie Werner getoetst. Indische Nederlanders en de sociale dienst in Amsterdam’, in: Willemsen en Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland* (1994) 121-128, aldaar 128.

⁶² Winckelmann, ‘De commissie Werner getoetst’, 128.

⁶³ NL-HaNA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 17.2

door aan te nemen dat 'Oosterse Nederlanders' niet zouden assimileren en derhalve van hen verwacht werd in Indonesië te blijven. Veel direct effect had het rapport niet. Wel zijn er onbetwistbare racistische elementen in het rapport en andere beleidstukken terug te vinden die hun doorwerking hebben gevonden in de Nederlands-Indische maatschappij. Deze veronderstelling en het meer concrete bewijs van racisme zal in het volgende hoofdstuk worden besproken.

In voorgaande hoofdstukken zijn er sporen van vooroordelen, discriminatie en racisme gevonden. Deze en andere indicaties zijn echter nog niet uitgebreid geanalyseerd of betekenis gegeven in de grotere lijn van dit onderzoek. In dit hoofdstuk wordt derhalve onderzocht waarom en op welke manier de Nederlandse regering racisme als middel heeft gebruikt om het gros van de Indische Nederlanders te weren.

In de inleiding is racisme reeds gedefinieerd op basis van de definitie van Fredrickson, waarvan de componenten 'power' en 'difference' zijn uitgelicht. Twee andere kenmerken worden in de literatuur vaak benadrukt. Zo noemt socioloog F.L. Pincus het doel van racisme het ondergeschikt houden van minderheidsgroepen in de samenleving en benadrukken sociologen M.C. Murphy en E.R. Carter de onontkoombaarheid van de structurele kant, in tegen stelling tot de individuele, van racisme.⁶⁴ Murphy en Carter pleiten daarmee nadrukkelijk voor eerstgenoemde in het *structure versus agency debate*, waarbij men meer oog moet hebben voor de achterliggende, dikwijls diepewortelde, structuren van een fenomeen in plaats van het individueel handelen (*agency*). Beide kenmerken zagen we eigenlijk al vanaf 1945 terugkomen in de Indische kwestie.

Binnen de historiografie heerst er de consensus dat Nederland in zijn geschiedenis niet terugdeinsde voor het gebruiken van racisme. Hoe heeft Nederland dit ondergeschiktheidsoffensief toentertijd gelegitimeerd? Stoler betoogt dat de discriminatie in de Nederlandse kolonie voornamelijk geschiedde op basis van cultuur- en klassenverschil.⁶⁵ Volgens Stoler beruste dit op de tendens dat er een 'identifiable and discrete biological and social entity' werd gevormd door de dominante groep die op een 'natural' wijze tot stand is gekomen op basis van 'racial attributes, political affinities, and superior culture.'⁶⁶ De dominante groep gebruikte dit sociaal-darwinistische gedachtegoed van een 'natural' structuur klaarblijkelijk om zijn positie te versterken en die van de ondergeschikte groep te verzwakken.

Het versterken en vastleggen van de positie op de sociale ladder werd vanaf 1892 door Nederland ingezet. In 1892 werd de *nationaliteitswet* aangenomen waarmee het Nederlandse staatsburgerschap alleen nog maar kon worden verkregen door middel van het hebben van een Nederlandse vader.⁶⁷ Het staatsburgerschap bracht allerlei sociaaleconomische en sociaal-culturele voordelen zoals het kunnen werken bij de overheid. Iedereen die geen Nederlands staatsburger was, moest gezien worden als

⁶⁴ F.L. Pincus en H.J. Ehrlich (red.), *Race And Ethnic Conflict. Contending Views on prejudice, discrimination, and ethnviolence* (Baltimore 2019) 121; E. R. Carter en M. C. Murphy, (2015). 'Group-based differences in perceptions of racism: What counts, to whom, and why?', *Social and Personality Psychology Compass*, 9 (2015) 6, 269-280, aldaar 277.

⁶⁵ Stoler, *Carnal knowledge and imperial power*, 42.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*, 65-69.

tweederangsburger.⁶⁸ Deze ondergeschikte status kregen de Indo-Europeanen en Inlanders überhaupt pas vanaf 1910, daarvoor werden zij niet eens erkend als burger.⁶⁹ Deze juridische lijn van legitimatie werd doorgezet met de *Indische Staatregeling* van 1925. Hiermee werd er namelijk volgens Buettner nog meer nadruk gelegd op (culturele) etniciteit toen Europeanen en Japanners als gelijken werden gesteld omdat zij volgens dezelfde sociale beginselen leefden als de Nederlanders.⁷⁰ Indo-Europeanen behoorde niet tot deze groep. Deze regeling uit 1925 moet gelabeld worden als racisme omdat het verschil in cultuur een motief is geweest om een onevenwichtige machtsverhouding te creëren waarbij de Nederlander het als onrechtvaardig zou ervaren als deze machtscreatie hen nadelig zou uitpakken.

Volgens Jones paste dit, met racistische motieven de sociale hiërarchie vaststellen, binnen deze *zeitgeist*. Hij stelt dat wij dit: ‘in de context van het destijds heersende sociobiologische waarheidsregime (vertoog) over identiteit en ras’, moeten plaatsen.⁷¹ Jones haalt daarbij aan dat we niet de vergissing moeten maken dat na de juridische erkenning van Indo-Europeanen in 1910 zij als gelijken werden gezien.⁷² In tegendeel. Jones haalt ter bevestiging zijn collega-historicus W.F. Herthheim aan, die stelt dat de: ‘de sociale status van een Indo (man of vrouw) in hoge mate [werd] bepaald door uiterlijke [westerse] kenmerken.’⁷³ Hieruit kan ik concluderen dat Nederland langs juridische wegen de ondergeschiktheid van de Indo-Europeanen heeft vastgelegd daarmee de legitimiteit had gevonden voor (cultuur) racisme.

Maar was dit machtsdiscours waarbij de blanken bovenaan een onoverbrugbare sociale barrière stond, die door R. Kennedy de *color line* werd genoemd,⁷⁴ de reden dat Nederland na 1945 nog onderscheid maakte tussen de Oosterse- en Westerse Nederlanders? Wertheim stelt van wel: ‘aan het eind van de koloniale periode [is] in wezen aan deze discriminatie nog geen eind gekomen.’⁷⁵ Deze bevinding is inmiddels onderstreept door eerdere analyses. Immers is in het eerste hoofdstuk geconcludeerd dat zowel het migratie- als integratiebeleid restrictief was voor Indo-Europeanen en Inlanders. In het tweede hoofdstuk zagen we dat de regering de Indo-Europeanen wilde afremmen in hun migratiewens. In beide gevallen legitimeerde bewindslieden dit beleid vanuit het vooroordeel; dat de Oosterse Nederlanders niet zouden kunnen assimileren. De regering baseerde dit op bevindingen als: ‘voor deze categorie Indische Nederlanders [is

⁶⁸ Heijs, *Van vreemdeling tot Nederlander*, 121.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Buettner, *Europe After Empire*, 78-82.

⁷¹ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 59

⁷² Idem, 60.

⁷³ W.F. Wertheim, ‘Koloniaal racisme in Indonesië. Ons onverwerkt verleden?’ *De Gids: nieuwe vaderlandsche letteroefeningen* 5 (1991) 6, 367-385, aldaar 369.

⁷⁴ R. Kennedy, ‘The Colonial Crisis and the Future’, in: Ralph Linton (red.), *The Science of Man in the World Crisis* (New York 1945) 306-346; Wertheim, ‘Koloniaal racisme in Indonesië’, 369.

⁷⁵ Wertheim, ‘Koloniaal racisme in Indonesië’, 369.

het] uiterst moeilijk zich [...] aan de Nederlandse levenswijze aan te passen'⁷⁶, en zij zouden: 'nimmer assimileren en [...], zelfs tot de a-sociale elementen [dienen] te worden gerekend.'⁷⁷

Nu is de vraag waarom er de tendens heerste dat deze etnische groep niet zou kunnen assimileren? Dit heeft alles te maken met de *color line* die klaarblijkelijk na 1945 nog niet was weggevaagd. Historici als Buettner, Jones, en Stoler betogen dat de koloniale sociale hiërarchie niet eindigde na de oorlog of soevereiniteitsoverdracht.⁷⁸ Buettner vatte dit samen door te stellen dat het koloniale ideologische erfgoed, van een sociale hiërarchie gebaseerd op cultuur en kleur, zo vastgeroest was in het Europeaanse gedachtegoed dat na de machtsoverdracht het wereldbeeld van Europeanen nauwelijks veranderde.⁷⁹ Hoe utopisch het mag zijn, het is denkbaar dat het nagenoeg onmogelijk is om een sociale hiërarchie, die al minstens 400 jaar heersend is, binnen een decennium te laten verdwijnen. Daarom kan er beredeneerd worden dat deze hiërarchie in Nederland doorwerking vond na 1945 en 1949. Voornamelijk op momenten dat hooggeplaatste blanke bewindslieden moesten afwegen in welke mate donkere migranten zouden fungeren in de Nederlandse samenleving.

Deze vastgeroeste *color line* zou kunnen verklaren waarom er na 1945 nog steeds in vele beleidsstukken, Kamerdebatten en rapporten op categoriserende wijze onderscheid werd gemaakt. Het lijkt erop dat met het voortbestaan van de *color line* en het bijbehorende oriëntalisme twee dingen werden gerechtvaardigd: A) deze etnische groepen horen niet in Nederland maar in Indonesië, omdat B) zij niet zouden kunnen assimileren in de Nederlandse samenleving. Buettner bevestigt dit; de Indo-Europeanen zouden gezien 'hun kleur, cultuur en beperkte economische middelen' in Indonesië thuishoren.⁸⁰ Uit de briefwisseling van Steup en het rapport van Werner resulteerde deze aanname.⁸¹ Naast assumptie A kunnen we concluderen dat rechtvaardiging B voortvloeit uit de eerdergenoemde 'sociobiologische waarheidsregime' van de doorgezette *color line*. Laarman ondervond namelijk, middels uitgebreide discoursanalyse, dat deze etnische groep als 'lui' en 'indolent' werd gezien in de decennia voor 1940 en derhalve incompetent waren.⁸² Deze vorm van oriëntalisme was in 1957 nog niet verdwenen uit de hoogste kringen van politiek Nederland; de minister van Sociale Zaken en Volksgezondheid, Suurhoff, stelde namelijk dat: 'mensen van gemend bloed [...] indolent [zijn], ze hebben geen energie zelf iets te doen. Dat is ons grote probleem. [...] Dat is de oosterse inslag.'⁸³

⁷⁶ NL-HaNA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 132.

⁷⁷ NL-HaNA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 17.2.

⁷⁸ Buettner, *Europe After Empire*, 218; Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 68; Stoler, *Carnal knowledge and Imperial Power*, 160-161.

⁷⁹ Buettner, *Europe After Empire*, 218.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ NL-HaNA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 132; NL-HaNA, 2.10.64, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 17.2.

⁸² Laarman, *Oude Onbekenden*, 42

⁸³ Uit de notulen van de besprekingen in Pretoria op 27 januari 1958. Geciteerd in: Willems, *Het water van Nederland gedronken*, 26.

Hieruit valt te concluderen dat een deel van regerend Nederland in de jaren 1950 de ‘mensen van gemengd bloed’ nog steeds als indolent en daarmee ondergeschikt beschouwd maar ook dat de regering deze bevolkingsgroep als hun eigen ‘probleem’ zag. Het superieur voelen en daarmee verantwoordelijk voelen voor een ondergeschikte etnische groep is een typerend racistisch gedachtegoed dat voortvloeit uit het idee van de *white man’s burden*. Deze hypothese wordt onderstreept als we het rapport van de Commissie Werner nogmaals analyseren. De Nederlandse blanke beleidsmakers achtte het in 1952 nog steeds nodig de ondergeschikte groep de weg te wijzen om zich ‘tegen zichzelf te beschermen’.⁸⁴ Pekelder bevestigt dit beeld door te stellen dat de Commissie van mening was dat zij, en niet de betrokkenen zelf, het beste in konden schatten waar de juridische Nederlanders hun geluk konden vinden.⁸⁵ Dit betekent echter niet per se dat deze beleidsmakers en politici zich bewust waren van hun racistische denkwijzen. Dit is typerend voor het oriëntalisme.

Een tweede, correlerende verklaring voor het gebruik van racisme is wellicht evident. Volgens socioloog Stephen Castles kunnen er namelijk ‘hidden agendas’ achter etnisch migratiebeleid zitten.⁸⁶ In casu zien we dat terugkomen; want ten eerste werd er onderscheid gemaakt tussen etnische groepen in het migratiebeleid. Ten tweede zagen we dat er een voordeel te behalen viel voor de regering met het niet toelaten van de etnische groep en daarmee in stand houden van de *color line*. Immers verkeerde Nederland in economische laagconjunctuur, zoals Willems betoogde.⁸⁷ De Indo-Europeanen zouden bij toestemming tot migratie ‘door de kosten van de overtocht’ veel geld kosten en als ze niet zouden assimileren zou ‘de opvang in contractpensions, bemiddeling bij het zoeken naar huizen en werk en (de) mogelijk(e) uitkeringen’ veel geld kosten.⁸⁸ Het is denkbaar dat er een *hidden agenda* achter migratie- en integratiepolitiek parten heeft gespeeld om het dure migratie- en integratieproces te mijden. Dit is een duidelijk prototype van hoe het machtsdiscours van racisme te pas en te onpas wordt gebruikt door staten en politici. (Zie hoofdstuk 4)

Maar hoe ervoeren een deel van de Indische Nederlanders dit reeds geconcludeerde racistische restrictieve migratie- en integratiebeleid? Ten eerste kwam er dus een deel het land niet binnen, waar ook antropoloog J. Schuster over concludeerde dat de reden hiervoor lag bij de assumptie dat deze etnische groep niet zou assimileren volgens de regering.⁸⁹ Ten tweede werd een zekere assimilatie dwang opgelegd aan de Oosterse Nederlanders die wel het land binnenkwamen volgens Laarman.⁹⁰ Jones betoogt

⁸⁴ NL-HaNA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 17.2.

⁸⁵ Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten’, 90.

⁸⁶ Castles, ‘Why Migration Policies Fail’, 207.

⁸⁷ Willemsen, *Het onbekende vaderland*, 7.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ John Schuster, *Poortwachters over immigranten: Het debat over immigratie in het naoorlogse Groot-Brittannië en Nederland* (Amsterdam 1999) 81-116.

⁹⁰ Laarman, *Oude onbekenden*, 60-61.

dat er heropvoedingskampen waren voor ‘Oosters georiënteerde’.⁹¹ In sommige van deze heropvoedingskampen, die paradoxaal genoeg meer blijk geven van segregatie dan assimilatie, werden Oosterse Nederlands pas westers genoeg geacht om te integreren als zij aardappelen boven rijst verkozen.⁹² Wanneer de ondergeschikte etnische groep verplicht wordt om zijn eetgewoonte aan te passen voordat het pas de samenleving mag betreden moet als (cultuur) racisme worden bestempeld. Immers wordt het cultuurverschil als motief gebruik voor de onevenwichtige machtsverhouding. Socioloog M. Berray zet deze stelling kracht bij door te betogen dat het voeren van integratiebeleid waar niet gestreefd wordt naar een samenleving van de *salad bowl* (elke culturele identiteit blijft zichtbaar in de dominante cultuur) maar van de *melting pot* (de ondergeschikte culturele identiteit gaat op in de dominante cultuur) als discriminerend moet worden ervaren.⁹³

Conclusie

Kortom, de Nederlandse regering zat eigenlijk na 1945 nog steeds vast zat in het oriëntalisme en hield daarom de *color line* bewust of onbewust in stand. Daarbij is het ook mogelijk dat de *hidden agenda*, dat het repatriëren te veel geld kostte, parten speelde om racisme te utilizaren. Voor beide – verweven – mogelijkheden geldt dat door de vastgeroeste *color line* de regering van mening was dat de Indo-Europeanen niet zouden kunnen assimileren. De toegelaten repatrianten werd dat vervolgens verplicht in heropvoedingskampen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat deze *structure*, van het machtsdiscours racisme, het handelen van de regering sterk heeft beïnvloed. Middels dit migratie- en assimilatiebeleid, uitgezet door de dominante etnische groep, werd de etnische minderheidsgroep ondergeschikt gehouden. Omdat de (cultuur)verschillen tussen Oosterse en Westerse Nederlanders als motivatie gingen gelden voor het uitoefen van onevenwichtige macht is het racisme binnen de regering bewezen. Hoe lang dit onethische beleid kon worden volgehouden, zal worden onderzocht in het volgende hoofdstuk.

⁹¹ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 175.

⁹² Idem, 175-176.

⁹³ Mohamed Berray, ‘A critical literary review of the Melting Pot and Salad Bowl Assimilation and integration theories’, *Journal of Ethnic and Cultural Studies* 6 (2019) 1, 142-151.

Hoofdstuk 4

Ethische versoepeling? 1957

Op 10 december 1948 introduceert de VN de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (hierna: UVRM). Als een reactie op de Holocaust werd in deze verklaring gesteld dat elk mens, ongeacht afkomst, gelijke rechten heeft. Discriminatie werd op elke grond verboden. Toch hebben we in voorgaande hoofdstukken gezien hoe Nederland veelvuldig deze wet heeft overtreden. Als de UVRM niet voldoende motivatie was voor de regering om alle juridische Indische Nederlanders als hun gelijken te behandelen, wat dan wel? Daarom wordt er in dit hoofdstuk onderzocht waarom het racistische immigratie- en integratiebeleid veranderde.

Het zou logisch moeten zijn dat beleid wordt aangepast als het niet werkt of er gegrond bezwaar tegen wordt gemaakt. Beide gaan niet in zijn geheel op als we kijken naar de geschiedenis van immigratie- en integratiebeleid vanaf 1945. In voorgaande hoofdstukken zagen we al hoe het beleid had gefaald, wat niet direct tot verandering leidde. Op het gebied van bezwaar maken zien we dat de media (kranten en tijdschriften) een leidende rol innam. Al in 1946 uitte *Elseviers Weekblad* kritiek op het migratiebeleid middels een verwijtende illustratie.⁹⁴ Hoogleraar besluitvorming B.I. Page betoogt in 1996 stellig dat de (massa) media veel invloed heeft op politieke besluitvorming.⁹⁵ Het is de vraag hoeveel invloed de media heeft gehad in de periode na de soevereiniteitsoverdracht.

Voornameijk na 1952 is er meer kritiek gekomen op het immigratie- en integratiebeleid. Deze kritiekgolf werd geïnitieerd door de *NRC* van 10 oktober 1952.⁹⁶ De krant kwam achter de inhoud van het rapport van de Commissie Werner gekomen en oordeelde stevig in meerdere artikelen over het vermeende onderscheid tussen Oosterse en Westerse Nederlanders.⁹⁷ Daarbij verweet de *NRC* de regering dat zij ervan uit ging dat Indische Nederlanders niet in staat waren om rationele keuzes over hun eigen toekomst te maken. Het feit dat er vele Kamervragen zijn gesteld over de verwijten van de *NRC*, getuigt dat dit artikel invloed heeft gehad. Deze vragen werden alle gesteld aan de eindverantwoordelijke van commissie; de minister van Maatschappelijk Werk F.J.F.M. van Thiel.

Deze artikelen en de Kamervragen leidde uiteindelijk tot een grote parlementaire discussie.⁹⁸ Kamerlid G. Ritmeester vroeg zich af of het discriminerende onderscheid tussen de Oosterse en Westerse Nederlander het vergeven van voorschotten voor de

⁹⁴ Eppo Doeve, *Elseviers Weekblad*.

⁹⁵ Page, 'The mass media as political actors', 20-24.

⁹⁶ 'Uit het rapport-Werner (I). Vooruitzichten van Indische Nederlanders', *NRC* (20-10-1952). Geciteerd in Pekelder, 'Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten', 98.

⁹⁷ 'Uit het rapport-Werner (I). Vooruitzichten van Indische Nederlanders', *NRC* (20-10-1952); 'Uit het rapport-Werner (II). Indische Nederlanders zo veel mogelijk in Indonesië', *NRC* (21-10-1952); 'De Indische Nederlanders', *NRC* (22-10-1952). Geciteerd in: Pekelder, 'Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten', 98-99.

⁹⁸ Pekelder, 'Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten', 88.

overtocht beïnvloedde.⁹⁹ Inderdaad vloeide uit dit beleid onder- en bovengeschiedte posities voort die vergaande gevolgen hadden. Ter opheldering werd in de Kamer meermaals gevraagd naar uitleg omtrent de begrotingsbehandeling van de verscheping van de Indische Nederlanders, waar minister Van Thiel dikwijls argumenten uit het commissierapport aanhaalde om te rechtvaardigen dat Westerse Nederlanders voorrang kregen.¹⁰⁰ Dit waren dus de racistische argumenten, zoals in hoofdstuk 3 geanalyseerd, die ervan uitgingen dat Oosterse Nederlanders niet voor zichzelf konden nadenken en ‘nimmer (zouden) assimileren’.¹⁰¹

Dit ‘paternalisme’, zoals Pekelder het noemt, zorgde voor veel tegenwerking van Kamerleden.¹⁰² Bijna alle oppositie partijen en twee regerende partijen (CHU en ARP) waren het oneens met de manier waarop de regering rechtvaardigde dat een deel van Indische Nederlanders niet mocht repatriëren. De oppositie leek in te zien dat er gegronde sociaaleconomische motieven waren (zoals besproken in hoofdstuk 2) om het omvangrijke aantal migranten te weren. De repatriëring moest echter niet belet worden middels ‘kunstmatige remmen’.¹⁰³ Deze remmen waren een referentie naar de argumenten van Van Thiel. Kamerlid W.L.G. Lemaire zag deze kunstmatigheid – terecht – als ‘niet voldoende onderbouwd’ en diende derhalve eind 1953 een motie in.¹⁰⁴ Terecht, aangezien er in hoofdstuk 2 is geconcludeerd dat de hypothese van het rapport Werner, dat de repatrianten niet zouden assimileren, niet uitkwam.

De motie-Lemaire berustte op de assumptie dat het helemaal niet zo veilig en fijn was voor Indische Nederlanders in Indonesië. Ook moest Van Thiel afstappen van de manier waarop zijn ministerie alle Oosterse Nederlanders voor een homogene groep aanzag. De overtocht aanvragen zouden individueel moeten worden behandeld, vond Lemaire.¹⁰⁵ Daartegenover stond de motie-De Graaf. Deze tegenmotie betoogde dat er meer inzage moest komen op de individuele gevallen, maar tegelijkertijd werd gesteld dat sommige Indische Nederlander hun eigen belangen niet konden behartigen.¹⁰⁶ Dit was tegenstrijdig. Uiteindelijk won motie-De Graaf met 48-26 mede omdat de motie te veel op eenzijdige vrijheid was gericht. Minister-president Willem Drees voegde daaraantoe dat de Indische Nederlanders niet slecht werden behandeld en dat sommigen louter door eigen toedoen in slechte sociaaleconomisch toestanden verkeerden.¹⁰⁷

De media berichtte heel verschillend over de overwinning van De Graaf en Van Thiel. De *NRC* was, net als in oktober 1952, sceptisch en verwijtend. Volgens de krant was

⁹⁹ Idem, 92.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ NL-Ha-NA, Koloniën / Grijs, 2.10.64, inv.nr. 17.2.

¹⁰² Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten’, 93.

¹⁰³ *Verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1953-1954*, 3086. Geciteerd in: Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten’, 93-94.

¹⁰⁴ Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten’ 94-95.

¹⁰⁵ Idem, 95.

¹⁰⁶ Idem, 96.

¹⁰⁷ Idem, 97.

Van Thiel zijn argumentatie ‘overwegend zwak’ en was er ‘geen één duidelijk argument naar voren gekomen om de juistheid van zijn standpunt te onderstrepen.’¹⁰⁸ *De Volkskrant* berichtte juist positief over de overwinning van Van Thiel.¹⁰⁹ Desalniettemin maakte de oppositie met de motie-Lemaire een gezamenlijke vuist tegen het discriminerende regeringsbeleid. Een politieke actie waarvan zijn urgentie niet moet worden gebagatelliseerd. Immers was dit het eerste moment in de Kamer dat er openlijk kritiek werd geuit door politici op het racistische beleid. De oppositie gaf hier een duidelijk signaal af waarmee zij het ethisch en juridisch niet eens waren met de behandeling van de juridische (Oosterse) Nederlanders.

Het directe gevolg van dit begrotingsdebat was dat het ministerie van Van Thiel elke overschotaanvraag individueel ging behandelen. Zij weken echter niet af van de gedachte dat Oosterse Nederlanders in Indonesië thuishoorde.¹¹⁰ Hierdoor was het effect miniem en werd racisme nog steeds utiliseert. Is er überhaupt een succesvolle politieke actie aan te duiden is waarmee getracht werd het oriëntalisme uit de Nederlandse regering te verdrijven? Na veelvuldig onderzoek is hier helaas geen bevestigend antwoord op gevonden. Dit komt overeen met het idee van Foucault over racistische machtsdiscoursen, waar Stoler een adequate interpretatie van weergeeft.¹¹¹ Foucault stelt dat racistische machtsdiscoursen nooit consistent zijn en gemobiliseerd worden wanneer de staat of politieke actor dat passend acht bij zijn non-lineaire politieke agenda.¹¹²

Desalniettemin zijn er voorbeelden in de media te vinden die duiden dat er meer kritiekvorming was op de het racistische beleid. Zo werd in januari 1956 door de redactie van de krant *Het Vaderland* op kritische en afkeurende wijze gereageerd op een aantal neerbuigende vragen van een abonnee, die de komst van repatrianten verafschuwde.¹¹³ Daartegenover staat de brief, verstuurd op 13 januari 1956, van het vooraanstaande Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk (ISONV) aan het ministerie van Maatschappelijk werk.¹¹⁴ Hierin vraagt het Instituut aandacht voor de vele krantenberichten die ‘de integratie [van repatrianten] door een ongunstige beeldvorming nodeloos bemoeilijken.’ Het ISONV concludeert dat: ‘[voor]het integratieproces [het] zo belangrijke aspect van de wederzijdse beeldvorming [...] niet achterwege [gelaten mag worden].’¹¹⁵ Het instituut deelt hiermee zijn ongenoegen met het ministerie dat (hoofd)verantwoordelijk is voor de manier waarop sommige kranten nog

¹⁰⁸ *NRC*, 18 november 1953. Geciteerd in Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten’, 98-99.

¹⁰⁹ *De Volkskrant*, 18 november, 1953. Geciteerd in Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten’, 98-99.

¹¹⁰ Geciteerd in Pekelder, ‘Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten’, 100.

¹¹¹ Stoler, *Carnal Knowledge and Imperial Power*, 160-161.

¹¹² *Idem*, 160.

¹¹³ NL-HaNA, Ministerie van Maatschappelijk Werk, nummer toegang 2.27.02, inventarisnummer 1088.

¹¹⁴ NL-HaNA, Maatschappelijk Werk, 2.27.02, inv.nr. 1088.

¹¹⁵ NL-HaNA, Maatschappelijk Werk, 2.27.02, inv.nr. 1088.

steeds de negatieve beeldvorming en daarmee het racistische machtsdiscours in stand houden.

Het afremmende migratiebeleid hield stand tot 1957. Het beleid viel niet omdat de regering besloot Oosterse Nederlanders als gelijken te behandelen. Maar omdat de Indische Nederlander als politieke vluchtelingen moesten worden gezien vanaf 1957. Jaar op jaar kwam de economische en fysieke veiligheid van Nederlanders in Indonesië steeds meer in het geding. Op 5 december 1957 (Zwarte Sinterklaas) bereikte het zijn dieptepunt. Alle Indische Nederlanders werden als staatsgevaarlijk uitgeroepen en alle Nederlandse bedrijven werden genationaliseerd. Dit was een tegenreactie van Indonesië op de onwil van Nederland om Nieuw-Guinea te verlaten om economische en status gerelateerde redenen; Nederland zag deze satellietstaat als de laatste vinger in de Indonesische pap.

Hiermee was het onomstotelijke bewijs geleverd dat het fysiek niet meer veilig was voor de Indische Nederlanders en dat zij nauwelijks invloed konden uitoefenen op hun sociaaleconomische status, wat Drees nog beweerde na het begrotingsdebat van 1953. De Nederlandse regering ging nu eindelijk overstag en zette een grote evacuatieoperatie op voor de overgebleven 40.000 staatsburgers.¹¹⁶ Tussen 1958 en 1964 vond de laatste migratiestroom plaats voor de overige groepen Indische Nederlanders; namelijk de spijtoptanten en inlanders. In de migratiestroom zwommen wederom louter de migranten die toestemming hadden gekregen van het ministerie. Zo zijn er vandaag de dag nog steeds inlanders die onvrijwillig in Indonesië wonen en moeten leven van een Nederlandse uitkering van 40 euro per maand.¹¹⁷ Dat Nederland zich ondanks alles verplicht voelt deze schamele uitkering te verstrekken spreekt boekdelen.

Conclusie

Uit dit hoofdstuk is gebleken dat de druk die is uitgeoefend door kranten, instanties en Kamerleden niet genoeg was om de regering te doen buigen. De grote parlementaire debatten, de aanmaning van het ISONV en de vernietigende opiniestukken in de kranten brachten niet genoeg teweeg. De regering bleef structureel en onbuigzaam onderscheid maken tussen de Oosterse en Westerse Nederlanders. Zij hielden het verschil tussen de Oosterse en Westerse Nederlanders in stand en zette op paternalistische wijze de toekomst uit voor deze etnische groep. Deze onbuigzaamheid van de Nederlandse regering zou Foucault als prototype beschouwen van een non-lineaire politieke oorsprong van (racistische) machtsdiscoursen. Tussen 1970 en 2005 veranderde het

¹¹⁶ Oostindie, 'Postkoloniale migratie', 36.

¹¹⁷ Maten, *Vergeeten door het vaderland*, 112.

machtdiscours pas. Paradoxaal en wreed genoeg duiden de politici, slechts een decennium later, de Indische Nederlanders als competent en integraal onderdeel van Nederland omdat zij zo goed waren geassimileerd.¹¹⁸ Vele loftuitingen werden opeens aangehaald over de assimileerbaarheid van deze vroegere minderheidsgroep.

¹¹⁸ Jones, *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders*, 177.

Conclusie

In deze thesis staan het bewijs van racisme (de hoe vraag) en de verklaring van het gebruik van racisme (de waarom vraag) door de Nederlandse regering jegens de Indische Nederlanders in de periode 1945 tot 1964 centraal. Het bewijs van racisme gaat hand in hand met het verklaren van racisme. Hiervoor is er op chronologische wijze te werk gegaan door het begin van de Indische migratiestroom als eerst te analyseren. In deze periode zijn we erachter gekomen dat de openheidsclaim van Oostindie, Schoorl en (ten dele) Laarman moesten worden genuanceerd. Waarom? Omdat Nederland actief onderscheid heeft gemaakt op basis van staatsburgerschap en etniciteit en daaruit onevenredige machtsverhoudingen zijn voortgevloeid; want de groep inlanders (niet-juridische Nederlanders) en de groep Indo-Europeanen (juridische Nederlanders) werden tijdens de eerste migratiestroom actief geweerd. Deze tegenwerking jegens deze etnische groepen hield de gehele migratieperiode aan.

Het remmende beleid hangt samen met het bewijs van racisme. Dit bewijs is tot stand gekomen toen ik concludeerde dat het immigratie- en integratiebeleid in zijn totaliteit erop gebaseerd was om de etnische groepen Indo-Europeanen en Inlanders ondergeschikt te houden. Door deze machtsverhouding kwamen Indische Nederlanders het land niet binnen of werd integratie vermoeilijkt. Dit geschiedde middels allerlei assimilatie en integratieregels (assimilatie dwang), die racistisch waren. Zoals Berray betoogde. Een ander deel van het bewijs van racisme correleert met de oorzaak van het gebruik van racisme, die zijn oorsprong vindt in het gedachtegoed dat racisme een machtsdiscours is. Het – met racisme doordrenkte – beleid, wat het best zichtbaar is in het rapport van Werner, is een duidelijk voorbeeld van hoe, volgens Foucault, het machtsdiscours racisme kan opduiken in het beleid van staten en politici. In dit onderzoek zijn we meerdere voorbeelden tegengkomen van hoe racisme, discriminatie en vooroordelen te pas en te onpas voorkwam in de vele acties van de regering.

Daarnaast is gekeken naar de verklaring van het gebruiken van racisme. Deze zijn te verdelen in twee vastgestelde aanleidingen en twee mogelijke oorzaken. De eerste aanleiding is dat Nederland economisch niet in staat was om de migranten op te vangen. De tweede ligt bij het feit dat de regering een slecht opgestelde toekomstvisie had omtrent de omvang waarmee de Indische Nederlanders zouden migreren, wat duidelijk werd na de soevereiniteitsoverdracht. Het verschil tussen de oorzaken berust op de analyse of het gebruik van racisme bewust of onbewust geschiedde. Dat het geutiliseerd werd, staat inmiddels buiten kijf. Als racisme bewust is gebruikt moet er worden uitgegaan van het idee van Castels dat er racistische *hidden agendas* achter het beleid zaten, die voortvloeien uit machtsdiscoursen. Er is sprake van onbewuste utilisatie als de beleidsmakers racistisch handelden door het bestaan van de *structure* van racisme in plaats van uit

agency. Oriëntalisme is het prototype van een *structure*. In dit onderzoek is aan de hand van de analyses van Stoler, Jones, Wertheim en Buettner de onbewuste kant van het handelen van de Nederlandse regering meer belicht. Dit betekent echter niet dat deze beter benadrukte oorzaak daarom per definitie de correcte is.

Wat wel onomstotelijk en derhalve als opmerkzaam kan worden ervaren is de manier waarop de Nederlandse regering onbuigzaam heeft gereageerd op de vele vormen van kritiek op het discriminerende en racistische beleid. De eigen analyse van de vele krantenberichten en Kamerdebatten en die van Pekelder getuigen van een diepgewortelde en vastgeroeste vooroordelen en discriminerende manier van denken, die in jaren 1950 blijkbaar nog heerste. Deze diepe wortels zijn mijns inziens extra bewijs voor het bestaan van machtsdiscoursen en de verklaring van het politieke handelen. In dit onderzoek ben ik overtuigd van de ideeën van Foucault over het bestaan van machtsdiscoursen en het bijbehorende idee dat uit macht kennis (*pouvoir-savoir*) voortvloeit. Hiermee is direct de valkuil en bijbehorende eventuele waardebetrokkenheid van het onderzoek geduid. In een vervolgonderzoek zou daarom meer toegespitst moeten worden op de *agency* kant van de Indische migratiekwestie. Met beide analyses zou een nog meer historische correcte conclusie tot stand komen.

Bibliografie

Literatuur

Berray, Mohamed, 'A critical literary review of the Melting Pot and Salad Bowl Assimilation and integration theories', *Journal of Ethnic and Cultural Studies* 6 (2019) 1, 142-151.

Buettner, Elizabeth, *Europe After Empire: Decolonization, Society, and Culture* (Cambridge 2016).

Carter, E.R., en M. C. Murphy, (2015). 'Group-based differences in perceptions of racism: What counts, to whom, and why?', *Social and Personality Psychology Compass*, 9 (2015) 6, 269-280.

Castles, S., 'Why Migration Policies Fail', *Ethnic and Racial Studies* 27 (2004) 2, 205-277.

Cottaar, Annemarie en Wim Willems, *Indische Nederlanders. Een onderzoek naar beeldvorming* (Den Haag 1984).

Ellemers, J.E., 'De migratie uit Indonesië als proces: meerdere beelden of toch één genuanceerd beeld? in: Wim Willems en Leo Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland*.

Fredrickson, George, *Racism: A Short History* (New Jersey 2015).

Gielen, C., en M. Hommerson, *De Boot afgehouden. Het Nederlandse beleid ten aanzien van de repatriëring van Indische Nederlanders op Rijksvoorschotbasis* (Nijmegen 1987). Geciteerd in: Wim Willems, en Leo Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders* (Den Haag 1994) 7.

Heijs, Eric, *Van vreemdeling tot Nederlander, De verlening van het Nederlanderschap aan vreemdelingen 1813-1992* (1995).

Jones, G.R., *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders. Nederlandse politici over burgers uit Oost en West en Nederland, 1945-2005* (Amsterdam 2007).

Kennedy, R. 'The Colonial Crisis and the Future', in: Ralph Linton (red.), *The Science of Man in the World Crisis* (New York 1945) 306-346.

Laarman, Charlotte, *Oude onbekenden. het politieke en publieke debat over postkoloniale migranten* (Hilversum 2005)

Maten, van der, Wilma, *Vergeten door het vaderland* (Den Haag 2015).

Oostindie, Gert, Jeannette Schoorl, 'Postkoloniale migratie', in: R. P. W. Jennissen (red.), *De Nederlandse migratiekaart: achtergronden en ontwikkelingen van verschillende internationale migratietypen* (2011).

Page, Benjamin I., 'The mass media as political actors', *Political Science and Politics* 29 (1996) 1, 20-24.

Pekelder, Jacco, 'Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten. Regering en parlement over de komst van de Indische Nederlanders in de jaren vijftig', *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis* (1999).

Pincus, F.L., en H.J. Ehrlich (red.), *Race And Ethnic Conflict. Contending Views on prejudice, discrimination, and ethnoviolence* (Baltimore 2019).

Ramakers en R. Ross (red.), *Van Oost naar West: racisme als mondiaal verschijnsel* (Den Haag 1990) 34-51.

Saïd, Edward W., *Orientalism* (New York 1972).

Schuster, John, *Poortwachters over immigranten: Het debat over immigratie in het naoorlogse Groot-Brittannië en Nederland* (Amsterdam 1999).

Stoler, Ann Laura, *Carnal knowledge and imperial power. Race and the intimate in colonial rule* (Londen 2010).

Wekker, Gloria, *Witte onschuld. Paradoxen van kolonialisme en ras* (Amsterdam 2018).

Wertheim, W.F., 'Koloniaal racisme in Indonesië. Ons onverwerkt verleden?' *De Gids: nieuwe vaderlandsche letteroefeningen* 5 (1991) 6, 367-385.

Willems, Wim, Annemarie Cottaar en Daniel van Aken, 'Indische Nederlanders. Van marginale groep tot succesvolle migranten', in: D. van Arkel B. ter Haar, L. Lucassen, J.

Willems, Wim, en Leo. Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland. De repatriëring van Indische Nederlanders (1946-1964)* (Den Haag 1994).

Willems, Wim, *Het water van Nederland gedronken* (Amsterdam 1998).

Winckelmann, von, F., 'De commissie Werner getoetst. Indische Nederlanders en de sociale dienst in Amsterdam', in: Willems, Wim, en Leo. Lucassen (red.), *Het onbekende vaderland: de repatriëring van Indische Nederlanders* (Den Haag 1994) 121-128.

Bronnen

De Volkskrant, 18 november, 1953. Geciteerd in: Pekelder, 'Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten'.

De Volkskrant, 'Wacht gerepatriëerden thuis af', 11 februari 1946, www.delpher.nl (21 december 2020).

Het Vrije Volk, 'Wij kunnen uw bezielende voorbeeld niet missen', 7 januari 1946, www.delpher.nl (19 december 2020).

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Collectie Grijs [Drukwerk], nummer toegang 2.10.64, inventarisnummer 17.2.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Collectie Grijs [Drukwerk], nummer toegang 2.10.64, inventarisnummer 132.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Maatschappelijk Werk, nummer toegang 2.27.02, inventarisnummer 1088.

NRC, 18 november 1953. Geciteerd in: Pekelder, 'Moreel is het niet te verantwoorden enige Nederlander in de steek te laten'.

Persmuseum, Amsterdam, Eppo Doeve, *Elseviers Weekblad*, 21 december 1946. Geciteerd in: Laarman, *Oude onbekenden*.